Euroopa Parlament
2019-2024

Kultuuri- ja hariduskomisjon

2023/2112(INI)

14.9.2023

RAPORTI PROJEKT

Euroopa ajalooteadlikkuse kohta
(2023/2112(INI))

Kultuuri- ja hariduskomisjon

Raportöör: Niyazi Kizilyürek

SISUKORD

lk

EUROOPA PARLAMENDI RESOLUTSIOONI ETTEPANEK.....3

SELETUSKIRI 7

EUROOPA PARLAMENDI RESOLUTSIOONI ETTEPANEK

Euroopa ajalooteadlikkuse kohta
(2023/2112(INI))

Euroopa Parlament,

– võttes arvesse Euroopa Liidu toimimise lepingu artiklit 165,

– võttes arvesse oma 19. septembri 2019. aasta resolutsiooni, millega rõhutatakse Euroopa ajaloomälu tähtsust Euroopa tulevikule[1],

– võttes arvesse oma 2. aprilli 2009. aasta resolutsiooni Euroopa südametunnistuse ja totalitarismi kohta[2],

– võttes arvesse Euroopa Parlamendi ja nõukogu 28. aprilli 2021. aasta määrust (EL) 2021/692, millega luuakse kodanike, võrdõiguslikkuse, õiguste ja väärtuste programm ning tunnistatakse kehtetuks Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) nr 1381/2013 ning nõukogu määrus (EL) nr 390/2014[3],

– võttes arvesse kultuuri- ja hariduskomisjoni tellimusel tehtud uuringut Euroopa ajaloomälu ning sellega seotud poliitika, probleemide ja perspektiivide kohta[4],

– võttes arvesse kultuuri- ja hariduskomisjoni tellimusel tehtud uuringut Euroopa identiteedi kohta[5],

– võttes arvesse kodukorra artiklit 54,

– võttes arvesse kultuuri- ja hariduskomisjoni raportit (A9-0000/2023),

A. arvestades, et Euroopa keeruline, konfliktirohke ja kahtluse alla seatud minevik on Euroopa integratsiooni jaoks nii probleem kui ka võimalus;

B. arvestades, et sool, veendumustel ja etnilisel päritolul põhinev ebaõiglus, sealhulgas antisemitismi ja romavastasuse vormis, on olnud Euroopa ajaloole omane juba sajandeid;

C. arvestades, et ajalugu ei tohi kunagi poliitilistel eesmärkidel käsitleda suhtelisena, moonutada ega võltsida;

---

[1] ELT C 171, 6.5 2021, lk 25.
[2] ELT C 137 E, 27.5.2010, lk 25.
[3] ELT L 156, 5.5.2021, lk 1.
[4] Uuring „European Historical Memory: Policies, Challenges and Perspectives“ (Euroopa ajaloomälu: poliitika, probleemid ja perspektiivid) (teine väljaanne), Euroopa Parlament, liidu sisepoliitika peadirektoraat, poliitikaosakond B – struktuuri- ja ühtekuuluvuspoliitika, aprill 2015.
[5] Uuring „European Identity“ (Euroopa identiteet), Euroopa Parlament, liidu sisepoliitika peadirektoraat, poliitikaosakond B – struktuuri- ja ühtekuuluvuspoliitika, aprill 2017.

D. arvestades, et ajaloo eitamine kujutab endast suurt ohtu, mis tekitab usaldamatust ja konflikte inimeste ja rahvaste vahel ning kahjustab pingutusi toetada ajaloolist õiglust ja leppimist;

E. arvestades, et minevikuga tegelemine nõuab nii ajalookäsitustes kui ka poliitilises sfääris ülimat erapooletust, objektiivsust ja mõistuspärasust;

F. arvestades, et ajaloomälu kätkeb endas teatavat subjektiivsust, kuna minevikusündmuste mäletamise ja tõlgendamise viisi valimine tugineb vältimatult väärtushinnangutele;

G. arvestades, et kuigi on olemas professionaalsel ajalootööl põhinevad ajaloolised faktid, ei ole ühte ühtset, vaieldamatut ja igikestvat ajaloolist tõde, mille üks konkreetne rühm või rahvas saaks monopoliseerida ja mida üksnes enda omaks pidada;

H. arvestades, et kriitilise ajalooteadlikkuse edendamine piiriüleselt hariduslike ja muude vahendite abil on eurooplaste jaoks keskse tähtsusega, et tulla toime oma minevikuga, tegeleda usaldusväärselt olevikuga ja töötada ühise tuleviku nimel;

I. arvestades, et Euroopa ajalooteadlikkus tähendab nii individuaalset kui ka kollektiivset võimet ja oskust ajaloost aru saada, seda (enese)kriitiliselt hinnata ja sellest õppida ning see hõlbustab mineviku, oleviku ja tuleviku omavahelise seotuse ja vastastikuse sõltuvuse tunnustamist;

Euroopa (sünge) mineviku käsitlemine ohu ja võimalusena

1. tunnistab, et Euroopa rahvaste ja riikide erinev ja sageli vastuoluline ajalugu muudab pingutused tegeleda ajalooga riikideülesel poliitilisel tasandil keeruliseks ja potentsiaalselt ohtlikuks ettevõtmiseks ning et katsed reguleerida minevikusündmuste mälestamise ja tõlgendamise viise osutuvad alati keeruliseks;

2. rõhutab põhimõtte *historia magistra vitae* (ajalugu on elu õpetaja) potentsiaali ja on seisukohal, et iseäranis Euroopa ajaloo sünged tahud, sealhulgas totalitarism, rassism, marurahvuslus ja kolonialism, ei ole mitte ainult selliste varasemate vigade jõuline meeldetuletus, mille kordamist tuleb vältida, vaid ka üleskutse töötada ühiselt demokraatlike ja kaasavate ühiskondade suunas liidus ja kogu maailmas;

3. on seisukohal, et ajaloo käsitlemine vastutustundlikult, tõenduspõhiselt ja kriitiliselt on iga demokraatliku organi poliitika vältimatu eeltingimus, et suurendada praeguste ja tulevaste põlvkondade teadlikkust nii varasematest saavutustest kui ka eksimustest, tugevdada enesepeegelduslikku avalikku arutelu ning edendada mõistmist ja leppimist teatavate sotsiaalsete rühmade ja rahvaste seas ja riikides ning ka nende vahel;

Euroopa Liidu minevikupoliitika kriitiline hindamine

4. rõhutab vajadust anda aus hinnang ELi minevikupoliitikale, mille abil liit on püüdnud suurendada Euroopa projekti legitiimsust ja tugevdada Euroopasse kuulumise tunnet, tunnustades ühtaegu nii saavutusi kui ka tunnistades praegusi puudusi;

5. tunnustab mitmeid varasemaid ja praegusi Euroopa tasandi algatusi, et soodustada ühist Euroopa ajaloomälu, sealhulgas holokausti mälestuspäev, üleeuroopaline totalitaarsete

ja autoritaarsete režiimide ohvrite mälestuspäev, spetsiaalse ajaloomälu tegevussuuna kehtestamine varasemas programmis „Kodanike Euroopa“ ning praeguses kodanike, võrdõiguslikkuse, õiguste ja väärtuste programmis ning mitu Euroopa Parlamendi resolutsiooni, näiteks 19. septembri 2019. aasta resolutsioon, millega rõhutatakse Euroopa ajaloomälu tähtsust Euroopa tulevikule;

6. väljendab muret selle pärast, et liidus, eriti Lääne- ja Ida-Euroopa vahel, esineb jätkuvalt varjatud konkurents ja osaline vastuolu erinevate mäluraamide ja mälukultuuride vahel;

7. tunnistab, et see, et liidu jaoks on eelkõige oluline jutustada endast lugu, vastandatuna sellele, mida ta ei ole, kusjuures mineviku õudused, eelkõige natsionaalsotsialism ja stalinism, toimivad n-ö negatiivse alusmüüdina, annab Euroopa projektile tugeva eesmärgitunde, kuid kätkeb siiski ohtu, et toetatakse teleoloogilist ja lihtsustatud mustvalget ajalookäsitust, mis võib takistada Euroopa keerulise mineviku täielikult teadlikku mõistmist ning vähendada motivatsiooni võidelda stereotüüpide vastu ja seada kahtluse alla eri riikide ajaloo vääramatuid tõekspidamisi;

Teadva ajalooteadlikkuse saavutamine Euroopas

8. tunnistab vajadust Euroopa ajaloo laiema ja terviklikuma mõistmise järele, et tekiks (enese)kriitiline Euroopa ajalooteadlikkus, eelkõige laiendades praeguste Euroopa ajaloomälu algatuste rõhuasetust;

9. rõhutab, kui oluline on loobuda Euroopa mälukultuurist, mis on valdavalt suunatud ülalt alla ja mille eesmärk on määrata kindlaks, mida eurooplased peaksid mäletama, ning liikuda alt üles suunatud ja kodanikest lähtuva mälukultuuri suunas, mis põhineb ühistel Euroopa põhimõtetel ja väärtustel, keskendudes sellele, et arendada suutlikkust mineviku kriitiliseks läbitöötamiseks riiklikul ja Euroopa tasandil;

10. tunnistab, et ülioluline on käsitleda Euroopa minevikku selliste Euroopa põhiväärtuste alusel nagu humanism, sallivus, demokraatia ja õigusriik ning luua avatud aruteluruum, mis võimaldab tegeleda ka riikide ajaloo keeruliste tahkudega ning vastastikust mõistmist ja leppimist nii Euroopa riikides kui ka nende vahel;

11. kutsub liikmesriike üles vaatama läbi praegused õppekavad ja õpetamismeetodid, et nihutada kese riigi ajaloolt Euroopa ja maailma ajaloole ning võimaldada panna suuremat rõhku riikideülesele ajaloomälule, eelkõige võimaldades tõlgendada sama ajaloolist perioodi ja samu sündmusi mitmeti ning toetades vastavaid õpetamisstiile, mis soosivad analüüsi ja arutelu teadmiste ülekandmise üle ning mille puhul on üldeesmärk tagada, et õpilased õpiksid seda, kuidas mõelda, mitte seda, mida mõelda;

12. kutsub liikmesriike üles pakkuma (ajalooõpetajale) spetsiaalset õpetajakoolitust, mis võimaldab neil mõista ajaloo riikideüleseid aspekte, tutvustab asjakohast didaktikat ja tänapäevase õpetamise põhimõtteid ning keskendub eelkõige eneseanalüütiliste noorte kujundamisele;

13. kutsub komisjoni ja liikmesriike üles tõhustama praegu Euroopa tasandil kättesaadavaid vahendeid, et edendada (enese)kriitilist Euroopa ajalooteadlikkust, eelkõige programmi „Erasmus+“, mis toetab liikuvust ja kultuuridevahelist õpet kui peamisi vahendeid teiste

kultuuride ja rahvaste mõistmise parandamiseks, aga ka kodanike, võrdõiguslikkuse, õiguste ja väärtuste programmi, mis toetab riikideüleseid ajaloomälu projekte ja edendab kodanikuaktiivsust;

14. nõuab, et Euroopa institutsioonid, liikmesriigid, haridusasutused ja kodanikuühiskonna osalejad pingutaksid rohkem selle nimel, et hoiduda katsetest kasutada ajalugu poliitilistel eesmärkidel ja sellised katsed hukka mõista ning võidelda ajaloo eitamise vastu nii Euroopa Liidus kui ka mujal;

Minevikupärandi ja ELi tuleviku perspektiiv

15. pooldab ideaali, et mälukultuur ja ajalooteadlikkus põhinevad minevikukäsituses ühistel Euroopa väärtustel ja tavadel, vältides samal ajal ajaloo põhjendamatut ühtlustamist või lihtsustamist;

16. väljendab lootust, et tänu kriitilisele eneseanalüüsile seoses ajaloo ja ajaloolise vastutusega riiklikul tasandil võib tekkida tõeliselt euroopalik analüüsiv Euroopa mineviku diskursus ning sealjuures ei kuritarvitata ajalugu võimupoliitilistel eesmärkidel;

17. kujutleb, et riikide kollektiivsed mälestused aitavad lõppkokkuvõttes kaasa Euroopa avalikule ruumile, kus riikide mälukultuurid täiendavad üksteist, mitte ei konkureeri omavahel, ja ühinevad selles avalikus ruumis ning et edaspidi ei ole ajalooga seotud küsimused mitte poliitilise, vaid ühiskondliku tegevuse teemaks;

°

° °

18. teeb presidendile ülesandeks edastada käesolev resolutsioon nõukogule ja komisjonile.

SELETUSKIRI

Ajalooteadlikkuse olemuslik väärtus tuleneb eeldusest, et ajaloo tundmine ei ole mitte ainult väärtus omaette, vaid kujundab meie arusaama olevikust ja suunab meid ka tuleviku kujundamise püüdlustes.

Ajalooteadlikkus aitab meil minevikku tõlgendada, kuid see aitab meil mõista ka seda, kes me oleme, kus me ajas asume ja kuidas me tegutseme osalejatena loo jätkamisel, mis moodustab lõpuks ajaloo. Teisisõnu aitab ajalooteadlikkus arendada teadlikkust mineviku suhtes ja minevikku mõista ning suurendab ka meie kui eurooplaste eneseteadlikkust ajaloo suhtes.

Mineviku kriitiline läbivaatamine ei tohiks siiski piirduda autoritaarsete ja totalitaarsete režiimide ohvrite rõhutamisega; selle käigus peaks hindama ümber kõik Euroopa ajaloo sünged tahud, sealhulgas kolonialism, rassism, inimõiguste rikkumised ja ajalooline sool põhinev ebaõiglus.

Seda silmas pidades on Euroopa Parlamendi käesolev raport Euroopa ajalooteadlikkuse kohta jagatud neljaks osaks:

- esimeses osas („Euroopa (sünge) mineviku käsitlemine ohu ja võimalusena“) tunnistatakse, kui oluline on käsitleda ajalugu vastutustundlikult ja kriitiliselt vältimatu aspektina ning olemusliku vajadusena õppida meie varasematest kogemustest;

- teises osas („Euroopa Liidu minevikupoliitika kriitiline hindamine“) rõhutatakse ohtu, et toetatakse teleoloogilist ja lihtsustatud ajaloo narratiivi, milles mineviku õudusi kasutatakse Euroopa integratsiooni negatiivse alusmüüdina;

- kolmandas osas („Teadva ajalooteadlikkuse saavutamine Euroopas“) käsitletakse eesmärki saavutada Euroopas teadev ajalooteadlikkus ja tuuakse välja võimalused selle saavutamiseks;

- neljas ja viimane osa („Minevikupärandi ja ELi tuleviku perspektiiv“) hõlmab ideed uuest mälukultuurist, mis toetab ühistel Euroopa väärtustel ja tavadel põhinevat ajalooteadlikkust.

1. Euroopa (sünge) mineviku käsitlemine ohu ja võimalusena

Nagu Jacques Delors mitmel korral õigesti märkis, ei saa Euroopa kodanikud „armuda ühtsesse turgu“ (1989).[1] Selleks et arendada ühist kuuluvustunnet, on töö kollektiivse mäluga hädavajalik, kuna kollektiivne mälu on rühmaidentiteedi kujunemise ja tugevdamise keskne aspekt.

[1] Delors, Jacques, „Statement on the broad lines of Commission policy presented by Jacques Delors, President of the Commission, to the European Parliament and reply to the ensuing Parliamentary debate“ (Komisjoni presidendi Jacques Delors'i komisjoni poliitika põhisuundi käsitlev avaldus Euroopa Parlamendile ja vastus järgnenud arutelule parlamendis), Euroopa Ühenduste bülletään, lisa 1/89, Euroopa Ühenduste Ametlike Väljaannete Talitus, Luxembourg, 1989, lk 6.

Kuid üht konkreetset Euroopa kollektiivset mälu ei ole olemas. Euroopa Liidu rahvaste ja inimeste mälestusi täidavad sõjad, konfliktid ja vaidlused. Kollektiivse mälu kujunemiseks peame seega alustama protsessi, mida nimetatakse *Vergangenheitsbewältigung* (minevikuga leppimine), eelkõige selleks, et tegeleda minevikuga kriitiliselt ja tähenduslikult nii liikmesriikide kui ka ELi tasandil.

2. Euroopa Liidu minevikupoliitika kriitiline hindamine

Ajaloo seisukohast ei tohiks me pidada Euroopat homogeenseks tsivilisatsiooniks ja geopoliitiliseks ruumiks. Selline mineviku tajumine tugineb orientalismi, kolonialismi ja antikommunismi traditsioonidele, nagu Norbert Elias täheldas juba 1939. aastal.[2] Euroopa mälupoliitika lõppeesmärk ei ole arendada kujuteldavat ühist minevikutunnet, vaid luua selge suund ELi tulevikule ja tugevdada ühist Euroopasse kuulumise tunnet.

Giorgio Agamben väidab õigesti, et kui Euroopa ideel on tähendus, seisneb see selles, et erinevalt Aasia rahvastest ja ameeriklastest saavad eurooplased „juurdepääsu oma tõele ainult minevikuga vastandumise teel ja õiendades arved oma ajalooga“.[3]

Nagu Euroopa Ülemkogu eesistuja Herman Van Rompuy 2013. aastal märkis: „Euroopas ei pööra me mõnikord tähelepanu lähiajaloo tähtsusele; sellele, kuidas inimesed mõnedes maailma paikades meid vaatavad.“[4] Euroopa Parlamendi kultuuri- ja hariduskomisjoni tellitud uuringud, mis käsitlevad Euroopa ajaloomälu ning sellega seotud poliitikat, probleeme ja perspektiive ning Euroopa identiteeti[5] ja mille järeldustel käesolev raport põhineb, näitavad selgelt, et kuigi ELi ametlikes aruteludes viidatakse sageli minevikule, ei käsitleta Euroopa tasandil piisavalt selle keerulisi tahke.

Tõsiasi on see, et mõningatel puhkudel kaldub Euroopa Liit majanduskoostöö ja -huvide nimel unustama Euroopa kolonialismi ja imperialismi julmused. On äärmiselt oluline, et me väldiksime sellist valikulist minevikukäsitust ning julgeksime seista silmitsi meie ajaloo paljude ebameeldivate külgedega.

Tõsiasi on aga ka see, et EL on teinud teadlikke pingutusi selle nimel, et tulla toime Euroopa mineviku keeruliste tahkudega, ta töötab ajaloomälu kallal ja eraldab selle saavutamiseks märkimisväärseid vahendeid.

3. Teadva ajalooteadlikkuse saavutamine Euroopas

Me peame vältima Euroopa kollektiivse mälu rajamist üksnes negatiivsele alusmüüdile, kuna see takistab mineviku kriitilist uurimist.

Euroopa Liit on saatusel põhinev ühendus (*Schicksalsgemeinschaft*) ja seda tuleks ka mõista sellisena, mitte ühendusena, millel on üks ühine kollektiivne mälu. Just nii on vaja näha

[2] Vt Elias, Norbert, *Über den Prozeß der Zivilisation* (2 kd), Verlag Haus zum Falken, Basel, 1939.
[3] Agamben, Giorgio, *Creation and Anarchy: the Work of Art and the Religion of Capitalism* (tõlkinud Adam Kotsko), Stanford University Press, Stanford, California, (2019 [1942]), lk 8.
[4] Van Rompuy, Herman, „Europe in the World. Lecture by President of the European Council Herman von Rompuy at Regent’s University in London“ (Euroopa maailmas. Euroopa Ülemkogu eesistuja Herman von Rompuy loeng ülikoolis Regent’s University London), EUCO 189/13, 2013, lk 6.
[5] Prutsch, Markus J., „European Historical Memory: Policies, Challenges and Perspectives“ (Euroopa ajaloomälu: poliitika, probleemid ja perspektiivid) (2. väljaanne), Euroopa Parlament, liidu sisepoliitika peadirektoraat, Brüssel, 2015; Prutsch, Markus J., „European Identity“ (Euroopa identiteet), Euroopa Parlament, liidu sisepoliitika peadirektoraat, Brüssel, 2017.

eurooplaste ajaloolist teekonda.

Siin peitub ajalooteadlikkuse tähtsus: see on sobiv vahend, mis aitab meil kujundada käsitust, kuidas me ajalugu mõistame ja sellega seostume; see aitab teadvustada meie olude ajaloolisust. Teisisõnu aitab see arendada võimet tõlgendada ja tunnustada minevikku ajaloo vormis. Ajalooteadlikkus suurendab võimet kasutada kogemusi ning mõista praegusi olukordi ja samastumist[6]. Ajalugu ei ole mineviku faktide summa, vaid tähendus, mis tekib pärast käsituste kujundamist ja faktide läbitöötamist. Võib väita, et ajalugu on eneseteadlikkus.

4. Minevikupärandi ja ELi tuleviku perspektiiv

Ajaloomäluga töötamist ELi tasandil ei tohi kasutada pehme jõuna poliitiliste seisukohtade väljendamiseks või poliitiliste huvide kaitsmiseks. Ajaloole mõtlemine on teatav olevikule ja tulevikule orienteerumise vorm[7]. Seega peaks ajalooõpetuse peamine eesmärk olema ajalooteadlikkuse kujundamine nii kollektiivselt kui ka individuaalselt.

Üldiselt toetab raport ideaali, et mälukultuur ja ajalooteadlikkus põhinevad minevikukäsituses ühistel Euroopa väärtustel ja tavadel, vältides samal ajal ajaloo lihtsustamist.

[6] Popa, Nathalie, „How Meaning Making Cultivates Historical Consciousness: Identifying a Learning Trajectory and Pedagogical Guidelines to Promote It" (Tähenduse mõtestamine suurendab ajalooteadlikkust. Õppimise suuna kindlakstegemine ja pedagoogilised juhised selle soodustamiseks), *The Social Studies* 114:4, 2023, lk 139–159, siin lk 142f.

[7] Nordgren, Kenneth, „Boundaries of Historical Consciousness: a Western Cultural Achievement or an Anthropological Universal" (Ajalooteadlikkuse piirid: lääne kultuuri saavutused või antropoloogiline universaal), *Journal of Curriculum Studies* 51:6, 2019, lk 779–797, siin lk 791.